

Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης

Τόμ. 31 (2008)

Αφιέρωμα: Εκλογές 2007

ΚΚΕ-ΣΥΡΙΖΑ στο λεκανοπέδιο : δύο ξένοι στην ίδια πόλη

Παναγιώτης Κουστένης

doi: [10.12681/hpsa.14449](https://doi.org/10.12681/hpsa.14449)

Copyright © 2017, Παναγιώτης Κουστένης

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Κουστένης Π. (2017). ΚΚΕ-ΣΥΡΙΖΑ στο λεκανοπέδιο : δύο ξένοι στην ίδια πόλη. *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*, 31, 100–118. <https://doi.org/10.12681/hpsa.14449>

ΚΚΕ-ΣΥΡΙΖΑ ΣΤΟ ΛΕΚΑΝΟΠΕΔΙΟ: ΔΥΟ ΞΕΝΟΙ ΣΤΗΝ ΙΔΙΑ ΠΟΛΗ;

Παναγιώτης Κουστένης*

Σκοπός του άρθρου είναι ο προσδιορισμός του κοινωνιολογικού, δημογραφικού και πολιτικού προφίλ των ψηφοφόρων του ΚΚΕ και του ΣΥΡΙΖΑ στις εκλογές του 2007 στο Λεκανοπέδιο της Αττικής, καθώς και η ερμηνεία της εκλογικής τους συμπεριφοράς. Από τη σύγκριση των στοιχείων για τα δύο κόμματα, φαίνεται ότι αυτά πλέον απευθύνονται σε δύο τελείως διαφοροποιημένες –σχεδόν αντιφατικές– ομάδες ψηφοφόρων, γεγονός που σημαίνει τον περιορισμό του μεταξύ τους ανταγωνισμού. Το ΚΚΕ εμφανίζει μια σταθερή και συμπαγή επιρροή στις εργατικής-λαϊκής σύνθεσης δυτικές συνοικίες της Αθήνας. Από την άλλη πλευρά, η δύναμη του ΣΥΡΙΖΑ συγκεντρώνεται κυρίως στα μεσοαστικά βόρεια προάστια, ενώ παρουσιάζεται αποδυναμωμένος στα δυτικά σε σχέση με το παρελθόν. Η αλλαγή αυτή είχε φανεί ήδη από τις εκλογές του 2004 και αποσυνδέει τον Συνασπισμό από την αριστερή εκλογική παράδοση. Πράγματι, ο ΣΥΡΙΖΑ έχει καταφέρει να ανανεώσει την εκλογική του βάση, ενσωματώνοντας σε αυτή μη παραδοσιακούς ψηφοφόρους της Αριστεράς, γεγονός που δεν επιτρέπει ασφαλείς προβλέψεις για το μέλλον. Βασικό αναλυτικό εργαλείο που χρησιμοποιείται είναι μια κοινωνιολογική κατάτμηση του Λεκανοπεδίου σε 4 στρώματα-ζώνες. Η διαφοροποίηση των στοιχείων μεταξύ των ζωνών δικαιώνει και την οριοθέτησή τους.

Στις εκλογές της 16ης Σεπτεμβρίου του 2007, τα δύο κόμματα της Αριστεράς ήταν από τους κυρίως κερδισμένους –σημείωσαν μάλιστα και μια σειρά από ρεκόρ. Το μεν ΚΚΕ συγκέντρωσε ποσοστό 8,15%, το ανώτερο που έχει επιτύχει σε βουλευτικές εκλογές μετά τη διάσπαση του 1991. Επιπλέον –λόγω και της υψηλής αναλογικότητας του εκλογικού συστήματος– έλαβε 22 βουλευτικές έδρες, αναδεικνύοντας τη μεγαλύτερη κοινοβουλευτική ομάδα της ιστορίας του.¹ Από την άλλη πλευρά, ο ΣΥΡΙΖΑ ως συνέχεια-μετεξέλιξη του Συ-

* Υποψήφιος Διδάκτωρ Πανεπιστημίου Αθηνών. Ο γράφων οφείλει ευχαριστίες στον Καθηγητή Ηλία Νικολακόπουλο για την παραχώρηση των στοιχείων του exit poll.

1. Ακόμη και στο πλαίσιο του Ενιαίου Συνασπισμού, τον Ιούνιο του 1989, από τους 28 βουλευτές που εξελέγησαν συνολικά τότε, στο ΚΚΕ ανήκαν οι 21.

νασπισμού της Αριστεράς και της Προόδου, κέρδισε το 5,04% το οποίο είναι το δεύτερο ισχυρότερο ποσοστό του (μετά το 5,12% του 1996) στις πέντε βουλευτικές εκλογές που έχει συμμετάσχει από το 1993. Οι 14 έδρες που κέρδισε συνιστούν και γι' αυτόν τη μεγαλύτερη κοινοβουλευτική παρουσία. Τέλος, το άθροισμα των πανελλαδικών ποσοστών των δύο κομμάτων φτάνει στο 13,2% και καταγράφεται ως το ιστορικό μέγιστο της Αριστεράς στη Μεταπολίτευση (μεγαλύτερο κι απ' το 13,1% του Ενιαίου Συνασπισμού τον Ιούνιο του 1989).

Για μία ακόμη φορά, η κύρια εστία δύναμης των δύο κομμάτων ήταν τα αστικά κέντρα και κυρίως η περιοχή της πρωτεύουσας (πολύ περισσότερο για τον ΣΥΡΙΖΑ, με την έντονη ανισοκατανομή της δύναμής του μεταξύ αστικών και αγροτικών περιοχών). Ειδικά στις τέσσερις περιφέρειες της Αθήνας και του Πειραιά, τα δύο κόμματα εμφανίζουν τη σημαντικότερη αύξηση, φτάνοντας αθροιστικά στο 20,75% (έναντι 19,43% του ΣΥΝ τον Ιούνιο του 1989). Ως εκ τούτου, θα είχε αξία η ανίχνευση της ανατομίας της εκλογικής βάσης τους, όπως αποτυπώθηκε στις τελευταίες εκλογές στο Λεκανοπέδιο της Αττικής. Αυτή ακριβώς επιχειρείται στο παρόν άρθρο, ενώ ιδιαίτερη σημασία δίνεται στη σύγκριση του προφίλ αλλά και της εκλογικής συμπεριφοράς των ψηφοφόρων τους.

Επειδή, εκτός από την ανάλυση των αποτελεσμάτων των τελευταίων εκλογών, θα επιχειρηθεί και μια αναδρομική μελέτη και σύγκριση με τα στοιχεία του πρόσφατου παρελθόντος, ως χώρος ανάλυσης το Λεκανοπέδιο περιορίζεται στα όρια της υπερνομαρχίας Αθηνών-Πειραιώς προκειμένου να διασφαλιστεί η εκλογική συγκρισιμότητα. Δεν λήφθηκε δηλαδή υπόψη η όποια ενσωμάτωση στο πολεοδομικό συγκρότημα της Αθήνας των νέων προαστίων του Υπολοίπου Αττικής. Επίσης, δεν συμπεριλήφθηκε το μη πειρωτικό κομμάτι της Α' και της Β' περιφέρειας Πειραιώς (Σαλαμίνα, Νησιά Αργοσαρωνικού, Κύθηρα, Επαρχία Τροιζηνίας) έτσι ώστε η ανάλυση να περιοριστεί στο καθαρά αστικό κομμάτι της υπερνομαρχίας. Χρονικά θα εξεταστεί η περίοδος από το 1993, από τότε δηλαδή που τα δύο κόμματα παίρνουν μέρος στις εκλογές με τη σημερινή (σχεδόν) μορφή τους.

Η όλη μελέτη βασίζεται στη μεθοδολογία της *εκλογικής γεωγραφίας* και της *πολιτικής οικολογίας*,² ενισχύεται όμως και με αρκετά συμπεράσματα

2. Για μια σύντομη και μεστή παρουσίαση των δύο προσεγγίσεων, ενδεικτικά βλ. Ηλ. Νικολακόπουλος, *Κόμματα και Βουλευτικές Εκλογές στην Ελλάδα 1946-1964. Η εκλογική γεωγραφία των πολιτικών δυνάμεων*, ΕΚΚΕ, Αθήνα 2000 (3η εκδ.), σ. 27-31, 50 κ.ε., και Ν. Mayer - Ρ. Perrineau - D. Boy - Β. Cautrès, *Εκλογική Συμπεριφορά: Ιστορικές διαδρομές και μοντέλα ανάλυσης*, μτφρ-επιμ.-βιβλιογ.: Χρ. Βερναρδάκης, Σαββάλας, Αθήνα 2005, σ. 27-52.

που προκύπτουν από την ανάλυση των στοιχείων του exit poll της Opinion που διενεργήθηκε για το Mega Channel στις 16/9/2007.

1. ΓΕΩΓΡΑΦΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ

Για τη μελέτη της εκλογικής γεωγραφίας, ως μονάδα ανάλυσης επελέγη ο δήμος, χώρος σε γενικές γραμμές (και με λίγες εξαιρέσεις) ομοιογενής ως προς τις πολιτικές προτιμήσεις-συμπεριφορές αλλά και ως προς τα διάφορα κοινωνιολογικά χαρακτηριστικά για τα οποία θα γίνει λόγος στη συνέχεια. Ταυτόχρονα, για τη χαρτογραφική αποτύπωση επελέγη η απλούστερη δυνατή *στατιστική επεξεργασία* των στοιχείων. Μοναδικό κριτήριο ήταν η σύγκριση του ποσοστού του κάθε κόμματος με τον Μ.Ο. (μέσο όρο) του στο σύνολο του Λεκανοπέδιου, όπως αυτό έχει οριστεί (το 2007 ήταν 12,06% για το ΚΚΕ και 8,69% για τον ΣΥΡΙΖΑ). Έτσι, κάθε δήμος χρωματίζεται με βάση το αν το ποσοστό του κόμματος εκεί είναι ανώτερο (οπότε υπερεκπροσωπείται) ή κατώτερο (οπότε υποεκπροσωπείται) του Μ.Ο.

Σε πρώτη φάση, η σύγκριση της εκλογικής γεωγραφίας των δύο κομμάτων στις εκλογές του 2007 είναι ιδιαίτερα αποκαλυπτική. Πρόκειται για δύο αντίστροφους χάρτες (Χάρτες 5 και 10), σχεδόν συμπληρωματικούς. Το ΚΚΕ εμφανίζει την κύρια δύναμή του συγκεντρωμένη στα δυτικά προάστια. Αντίθετα, ο ΣΥΡΙΖΑ παρουσιάζει πιο έντονη επιρροή στα βόρεια και βορειοανατολικά προάστια, με εξαίρεση τον δήμο Παπάγου (8,65%) όπου βρέθηκε οριακά κάτω από τον Μ.Ο. του στο Λεκανοπέδιο. Επιπλέον, το ΚΚΕ υπολείφθηκε του Μ.Ο. του στον δήμο της Αθήνας (10,52%), σε αντίθεση με τον ΣΥΡΙΖΑ (9,27%) για τον οποίον ο δήμος της πρωτεύουσας αποτελεί παραδοσιακά έναν από τους κυριότερους πόλους δύναμης.

Κοινό τόπο για τα δύο κόμματα αποτελούν 3 δήμοι των βορειοδυτικών προαστίων (Γαλάτσι, Ν. Φιλαδέλφεια, Ν. Ηράκλειο) καθώς και τα νοτιοανατολικά προάστια που εκτείνονται από τον δήμο Ζωγράφου και κάτω (εκτός από τη Ν. Σμύρνη όπου το ΚΚΕ υποεκπροσωπείται με 10,51% και τον Αγ. Δημήτριο όπου υποεκπροσωπείται ο ΣΥΡΙΖΑ με 8,03%). Παρόλα αυτά, η επιρροή του ΣΥΡΙΖΑ διατηρείται σε όλη την παραλιακή ζώνη (πλην της Γλυφάδας όπου είχε 8,51%), ενώ το ΚΚΕ υπερεκπροσωπείται μόνο στο Ελληνικό (13,85%). Τέλος, παρομοίως μειωμένη είναι η παρουσία και των δύο στους δήμους Πειραιά και Μοσχάτου, όπως και στους τρεις βορειότερους δήμους της υπερχορής (Κηφισιά, Ν. Ερυθραία και Εκάλη).

Ήδη από την πρώτη αυτή ανάγνωση του σημερινού εκλογικού χάρτη ανακλύπεται και η πρώτη γεωγραφική διαφορά μεταξύ τους. Μια δεύτερη διαφορά προκύπτει όταν διερευνηθεί το πώς αυτός ο χάρτης εξελίχθηκε διαχρονικά και πώς αποκρυσταλλώθηκε στη σημερινή μορφή του. Για τον λόγο αυτόν, παρουσιάζονται οι αντίστοιχοι χάρτες όλων των εκλογικών αναμετρήσεων από το 1993.

Καταρχάς το ΚΚΕ δείχνει διαχρονικά μια αξιοσημείωτη γεωγραφική σταθερότητα (Χάρτες 1-5). Οι αλλαγές κατά την ερευνώμενη περίοδο είναι μικρές και δεν αμφισβητούν τη γενικότερη φυσιογνωμία του. Τέτοιες περιπτώσεις αλλαγής εντοπίζονται στη Λυκόβρυσση και στην Αργυρούπολη, όπου το κόμμα υποεκπροσωπήθηκε στις εκλογές του 2000 (στην Αργυρούπολη και το 2004) και επανέκαμψε στη συνέχεια. Κατόπιν, στην Καλλιθέα σταθεροποιήθηκε πάνω από τον Μ.Ο. του μόνο στις δύο τελευταίες αναμετρήσεις. Τέλος, το 2007 έσπασαν και δύο παραδόσεις: για πρώτη φορά το ΚΚΕ υπερεκπροσωπήθηκε στον δήμο του Ρέντη (12,61%) και υποεκπροσωπήθηκε στα Μελίσια (11,75%). Έτσι, παγιώθηκε η εικόνα που θέλει τις κύριες εστίες δύναμης του Κομμουνιστικού Κόμματος να εντοπίζονται στα δυτικά, βορειοδυτικά και νοτιοανατολικά προάστια, ενώ η παρουσία του είναι ασθενής στα βόρεια και τα βορειοανατολικά. Οι παραπάνω αλλαγές παρουσιάζονται συγκεντρωτικά στον εξελικτικό χάρτη της περιόδου 1993-2007 (Χάρτης 11).

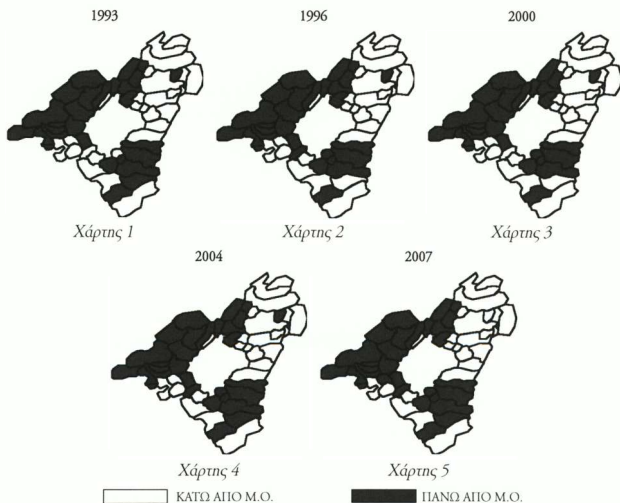
Σε αντίθεση με το ΚΚΕ, η εκλογική γεωγραφία του ΣΥΡΙΖΑ χαρακτηρίζεται από έντονη μεταβλητότητα (Χάρτες 6-10). Σταθεροί πόλοι της δύναμής του είναι ο δήμος Αθηναίων, τα νοτιοανατολικά προάστια από του Ζωγράφου ως την Ηλιούπολη και κάποιοι διάσπαρτοι δήμοι των βορείων προαστίων (Χολαργός, Π. Ψυχικό, Χαλάνδρι, Βριλήσσια, Μελίσια, Ν. Πεντέλη, Πεύκη) καθώς και κάποια βορειοδυτικά προάστια (Ν. Ηράκλειο, Ν. Φιλαδέλφεια, Λυκόβρυσση). Κάπως έτσι είχε διαμορφωθεί ο εκλογικός χάρτης του Συνασπισμού το 1993, ενώ η παρουσία του στη δυτική ζώνη του Λεκανοπεδίου ήταν ανεπαίσθητη, με μοναδική εξαίρεση τον δήμο Πετρούπολης που αποτελεί σταθερό προπύργό του.

Την περίοδο 1996-2000 όμως, η επιρροή του Συνασπισμού στα δυτικά επεκτάθηκε, αφού υπερεκπροσωπήθηκε και σε άλλους δήμους, όπως το Περιστέρι, το Αιγάλεω, τον Ταύρο και τον Κορυδαλλό (στον τελευταίο μόνο το 1996). Η δε δυναμική του αυξήθηκε ελαφρώς και στα βόρεια προάστια (Αγ. Παρασκευή, Μαρούσι). Τομή αποτέλεσαν οι εκλογές του 2004, όπου και πάλι η επιρροή του μειώθηκε στα δυτικά, διατηρήθηκε όμως και επεκτάθηκε περαιτέρω στα βορειοανατολικά, όπως και στην παραλιακή ζώνη. Αποτελέ-

ΧΑΡΤΕΣ 1-5

Εκλογική γεωγραφία ΚΚΕ 1993-2007

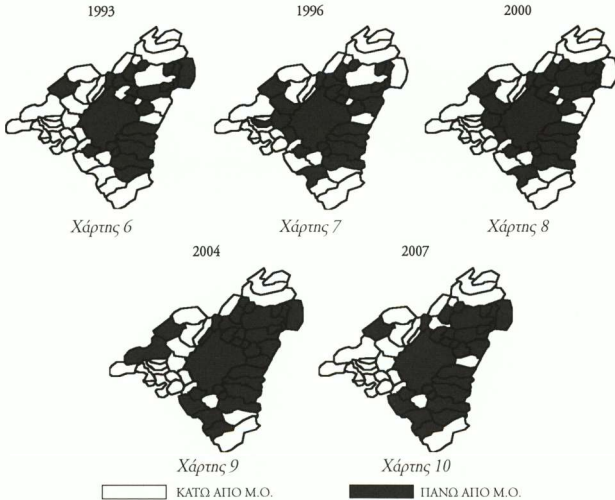

σμα είναι ο ΣΥΡΙΖΑ να παρουσιάζει σήμερα τη δύναμή του συγκεντρωμένη στον δήμο Αθηναίων και σε όλη την ανατολική ζώνη κάτω από την Κηφισιά και μέχρι την παραλία, με τις εξαιρέσεις της Γλυφάδας, του Αγ. Δημητρίου και του Παπάγου, που προαναφέρθηκαν. Αυτή η έντονη γεωγραφική μεταβλητότητα του Συνασπισμού απεικονίζεται και στον εξελικτικό χάρτη (Χάρτης 12) και συγκρινόμενη με την αντίστοιχη σταθερότητα του ΚΚΕ, υποδεικνύει τη δεύτερη διαφορά ανάμεσά τους.

Η τρίτη διαφορά εντοπίζεται στην *πολιτική γεωγραφία*. Προκύπτει δηλαδή αν συγκριθεί ο χάρτης ΚΚΕ/ΣΥΡΙΖΑ (Χάρτης 13, που απεικονίζει σε κάθε δήμο ποιο κόμμα είναι ισχυρότερο από το άλλο) με τον αντίστοιχο Ν.Δ./ΠΑΣΟΚ του 2007 (Χάρτης 14). Φαίνεται τότε ξεκάθαρα ότι οι δήμοι όπου ο ΣΥΡΙΖΑ ξεπερνάει το ΚΚΕ είναι γνήσιο υποσύνολο των δήμων όπου η Ν.Δ.

ΧΑΡΤΕΣ 6-10

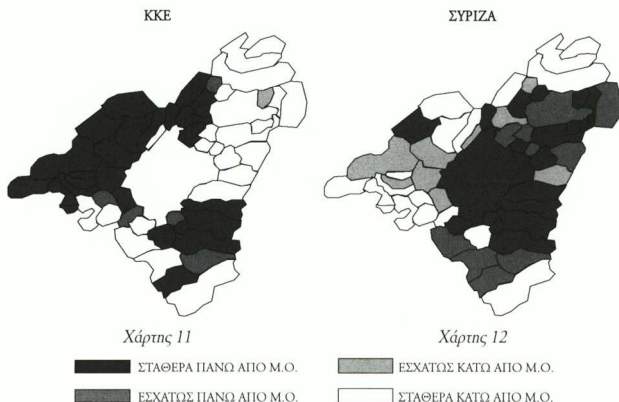
Εκλογική γεωγραφία ΣΥΝΑΣΠΙΣΜΟΥ 1993-2007

υπερισχύει του ΠΑΣΟΚ. Αυτός ο συσχετισμός αποτέλεσε ούτως ή άλλως τον κανόνα της περιόδου 1993-2007, με μόνες εξαιρέσεις το 1996 (οπότε ήταν πολύ περισσότεροι οι δήμοι όπου ο Συνασπισμός υπερέιχε του ΚΚΕ, λόγω των σχεδόν ισοδύναμων ποσοστών τους) και το 2000 (όπου ήταν αντίστοιχα περισσότεροι οι δήμοι που το ΠΑΣΟΚ υπερέιχε της Ν.Δ., λόγω της ευρείας τότε κυριαρχίας του στο Λεκανοπέδιο). Σε αυτό το σημείο είναι ενδιαφέρον να τονιστεί ότι ο χάρτης ΚΚΕ/ΣΥΡΙΖΑ είναι ακριβώς ίδιος με τον αντίστοιχο του 2004. Ομοίως και ο χάρτης Ν.Δ./ΠΑΣΟΚ μοιάζει με εκείνον του 2004, με μοναδική αλλαγή το Χαϊδάρει που τώρα πέρασε στην κυριαρχία της Ν.Δ. Αυτή η τελευταία επισήμανση αποτελεί και τη βασική ένδειξη ότι, πέρα από τις όποιες μετακινήσεις ψηφοφόρων, το κύριο στίγμα των εκλογών του 2007 ήταν η επιβεβαίωση των συσχετισμών που είχαν αναδείξει εκείνες του 2004.

ΧΑΡΤΕΣ 11-12

Εξελικτικοί χάρτες 1993-2007

Από τη μέχρι τώρα σύγκριση, πάντως, φαίνεται ότι ο ΣΥΡΙΖΑ είναι γενικά δυνατότερος στις περιοχές με παράδοση και ατμόσφαιρα πιο δεξιότροφη, γι' αυτό και συσχετίζεται έντονα με τη Ν.Δ. Αντίθετα, το ΚΚΕ έχει τον κύριο όγκο της δύναμής του στις περιοχές με μεγαλύτερη αριστερή παράδοση στις οποίες και κυριαρχεί το ΠΑΣΟΚ. Ας σημειωθεί όμως ότι η συσχέτιση Συνασπισμού-Ν.Δ. είναι μόνο χαρτογραφική και όχι οικολογική, όπως θα εξηγηθεί στη συνέχεια.

Πράγματι, από τους συντελεστές συσχέτισης των ποσοστών των κομμάτων ανά δύο στους διάφορους δήμους (Πίνακας 1), φαίνεται ότι η συσχέτιση Ν.Δ.-Συνασπισμού είναι γενικά ασθενής, με τιμές ανάμεσα στο $-0,5$ και $0,5$. Το 1993 είναι ελαφρώς θετική ($0,24$), το 1996-2000 ελαφρώς αρνητική ($-0,13$ και $-0,27$) και το 2004-2007 ξαναπαίρνει θετικές τιμές, αλλά ακόμη πιο ασήμαντες ($0,09$ το 2007, που σημαίνει επί της ουσίας ανύπαρκτη συσχέτιση). Δεν μπορεί να διατυπωθεί δηλαδή με ασφάλεια κάποια σχέση ότι, για παράδειγμα, όπου είναι ισχυρή η Ν.Δ. είναι και ο Συνασπισμός (περίπτωση θετικού συντελεστή, μεγαλύτερου από $0,5$) ή ότι όπου είναι ισχυρή η Ν.Δ.

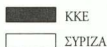
ΧΑΡΤΕΣ 13-14

Εκλογικοί χάρτες Λεκανοπεδίου 2007

ΚΚΕ/ΣΥΡΙΖΑ

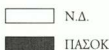
Χάρτης 13

Ν.Δ./ΠΑΣΟΚ

Χάρτης 14

είναι αδύναμος ο Συνασπισμός (περίπτωση αρνητικού συντελεστή, μικρότερου από $-0,5$). Τέτοια σαφής συσχέτιση υπάρχει μόνο για το ΚΚΕ απέναντι στα δύο μεγάλα κόμματα: ισχυρή θετική με το ΠΑΣΟΚ (πάντα ανώτερη από $0,67$, που σημαίνει ότι έχουν την ίδια γεωγραφική κατανομή) και πιο ισχυρή αρνητική με τη Ν.Δ. (πάντα μικρότερη από $-0,85$, που σημαίνει ότι η δύναμή τους κατανέμεται αντίστροφα). Ακόμη, ενδιαφέρον έχει και ο συντελεστής συσχέτισης ΚΚΕ-ΣΥΝ που στις δύο τελευταίες εκλογές είναι αρνητικός, ένα επιπλέον στοιχείο που υποδεικνύει την αντίθετη φορά των δύο κομμάτων.³

Το βασικό συμπέρασμα πάντως που προκύπτει από την ανάγνωση των ε-

3. Ο συντελεστής συσχέτισης (r) μεταξύ δύο ποσών-μεταβλητών δείχνει τη μεταξύ τους σχέση. Οι τιμές του κυμαίνονται από -1 έως 1 . Το πρόσημό του δείχνει τον τύπο της συσχέτισης (θετικό αν όταν ανεβαίνει η μία ανεβαίνει και η άλλη, αρνητικό στην αντίθετη περίπτωση). Η τιμή του δείχνει την ισχύ, την ομογένεια της συσχέτισης. Έτσι, για $r > 0,5$ η συσχέτιση είναι ισχυρή και θετική, για $r < -0,5$ είναι ισχυρή και αρνητική. Για περισσότερα, βλ., ενδεικτικά, Φ. Κολυβά-Μαχαίρα - Ε. Μπόρα-Σέντα, *Στατιστική: Θεωρία και εφαρμογές*, Εκδ. Ζήτη, Θεσσαλονίκη 1995, σ. 313-318.

ΠΙΝΑΚΑΣ 1

Συντελεστές συσχέτισης

	1993	1996	2000	2004	2007
ΚΚΕ/ΣΥΝ	-0,07	0,18	0,29	-0,24	-0,23
ΚΚΕ/ΠΑΣΟΚ	0,75	0,67	0,67	0,75	0,80
ΚΚΕ/Ν.Δ.	-0,85	-0,87	-0,88	-0,88	-0,91
ΣΥΝ/Ν.Δ.	0,24	-0,13	-0,27	0,21	0,09
ΣΥΝ/ΠΑΣΟΚ	-0,38	-0,02	0,10	-0,35	-0,27

κλογικών χαρτών των δύο κομμάτων είναι η πλήρως διαφοροποιημένη συγκέντρωση της δύναμής τους η οποία, αντίστοιχα, παραπέμπει σε δύο εντελώς διακριτούς κοινωνιολογικούς τύπους ψηφοφόρων. Το μεν ΚΚΕ διατηρεί ως κύρια εστία του τη λαϊκής-εργατικής σύνθεσης δυτική ζώνη, ο δε ΣΥΡΙΖΑ επεκτείνεται όλο και περισσότερο στα βόρεια και βορειοανατολικά προάστια των μεγαλοαστικών ή μεσοαστικών στρωμάτων. Κοινός χώρος επιρροής τους παραμένουν οι περισσότερο μικροαστικές βορειοδυτικές ή νοτιοανατολικές περιοχές. Αυτή η κοινωνιολογική διάταξη καταδεικνύεται πιο ξεκάθαρα στη συνέχεια, με την ποσοτική-οικολογική ανάλυση των ομαδοποιημένων δεδομένων.

2. ΟΙΚΟΛΟΓΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ

Με σκοπό τον εντοπισμό του κοινωνιολογικού προφίλ των ψηφοφόρων των δύο κομμάτων, αλλά και για μια γενικότερη ανάλυση της κοινωνικής διαστρωμάτωσης της ψήφου, χρήσιμη θα ήταν η κατάτμηση του Λεκανοπεδίου με βάση κοινωνιολογικές μεταβλητές που ορίζουν και τις «πολιτικές προδιαθέσεις»⁴ κάθε περιοχής-ζώνης. Η κατάτμηση που χρησιμοποιείται εδώ προ-

4. Ο όρος ανήκει στον P. Lazarsfeld [political predisposition] και διαδραμάτισε κεντρικό ρόλο στο μοντέλο της σχολής του Columbia. Στη μελέτη *The People's Choice* (1944), με σκοπό την κατασκευή ενός σχετικού δείκτη, ο Lazarsfeld και οι συνεργάτες του όρισαν 3 βασικές μεταβλητές (κοινωνικο-οικονομική κατάσταση, θρησκευτική ταυτότητα, τόπος κατοικίας) και έδειξαν ότι οι εκλογικές προτιμήσεις των ψηφοφόρων επηρεάζονται καθοριστικά από την κοινωνική θέση και τον κοινωνικό τους περίγυρο. Βλ. R. Wildenmann, *Η εκλογική έρευνα. Συμπεριφορά του εκλογικού σώματος και ανάλυση εκλογών*, πρόλ.-μτφρ.-σχόλια: Β. Γεωργιάδου, Παπαζήσης, Αθήνα 1998, σ. 62-69.

κύπτει από τη σύνθεση τριών χαρτών του Θωμά Μαλούτα οι οποίοι απεικονίζουν τις αντικειμενικές αξίες των ακινήτων, την κοινωνικο-επαγγελματική τυπολογία και το ποσοστό ανεργίας στο Λεκανοπέδιο, όπως δημοσιεύτηκαν το 2000.⁵ Αν και η εν λόγω καταγραφή απέχει πολύ χρονικά από τις ημέρες μας (και είναι σαφές πως έχουν συντελεστεί αρκετές μεταβολές από τότε), επιλέγεται, αφενός, ως αξιόπιστη και λεπτομερής και, αφετέρου, επειδή μπορεί να χρησιμοποιηθεί για την αναδρομική μελέτη. Έτσι, λοιπόν, το Λεκανοπέδιο χωρίζεται σε τέσσερις κοινωνιολογικές ζώνες-περιοχές:

α) *περιοχές μεσαίων-υψηλών στρωμάτων* (ΥΨΗΛΕΣ) με σαφή υπερεκπροσώπηση των επιχειρηματιών και των υψηλόμισθων ιδιωτικών υπαλλήλων. Περιλαμβάνουν 16 δήμους των βορείων-βορειοανατολικών προαστίων (Εκάλη, Ν. Ερυθραία, Κηφισιά, Πεύκη, Μαρούσι, Μελίσσια, Ν. Πεντέλη, Πεντέλη, Φιλοθέη, Π. Ψυχικό, Ν. Ψυχικό, Χαλάνδρι, Βριλήσσια, Χολαργός, Αγ. Παρασκευή, Παπάγου) και τρεις των νοτιών (Ν. Σμύρνη, Π. Φάληρο, Γλυφάδα). Σύνολο: 19 δήμοι.

β) *τη ζώνη των μεσαίων στρωμάτων* (ΜΕΣΑΙΕΣ) που παρουσιάζει μεγάλη συγκέντρωση μεσαίων στελεχών και ανώτερων δημοσίων υπαλλήλων. Περιλαμβάνει 10 νοτιοανατολικούς δήμους (Ζωγράφου, Καισαριανή, Βύρωνας, Δάφνη, Υμηττός, Αγ. Δημήτριος, Αργυρούπολη, Ηλιούπολη, Άλιμος, Ελληνικό), 3 δήμους της περιοχής του Πειραιά (Δήμος Πειραιώς, Μοσχάτου και Καλλιθέας) και 4 βορειοδυτικά προάστια (Λυκόβρυση, Ν. Ηράκλειο, Ν. Ιωνία, Γαλάτσι). Συνολικά: 17 δήμοι.

γ) *τις περιοχές των μεσαίων-χαμηλών στρωμάτων* (ΧΑΜΗΛΕΣ) με υπερεκπροσώπηση μικρομεσαίων και μισθωτών εργατών. Περιλαμβάνονται οι 6 ηπειρωτικοί δήμοι της Β' Πειραιώς (Πέραμα, Κερατοίνη, Δραπετσώνα, Κορυδαλλός, Νίκαια, Ρέντη) καθώς και 12 δήμοι της δυτικής πλευράς της Β' Αθηνών (Χαϊδάρι, Αγ. Βαρβάρα, Αιγάλεω, Ταύρος, Περιστερί, Πετρούπολη, Ίλιον, Καματερό, Αγ. Ανάργυροι, Ν. Χαλκηδόνα, Ν. Φιλαδέλφεια, Μεταμόρφωση). Σύνολο δήμων: 18.

δ) *ο δήμος Αθηναίων* (ΑΘΗΝΑ) λόγω της μεγάλης εσωτερικής του ανομοιογένειας επελέγη να μελετηθεί ενιαίος και ξεχωριστά από τις υπόλοιπες ζώνες, αν και ως συνισταμένη θα μπορούσε κοινωνιολογικά να τοποθετηθεί ανάμεσα στις ΜΕΣΑΙΕΣ και τις ΥΨΗΛΕΣ περιοχές.⁶

5. Βλ. Θ. Μαλούτας (επιμ.), *Κοινωνικός και οικονομικός άτλας της Ελλάδας*, τόμος 1ος: *Οι πόλεις*, ΕΚΚΕ-Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας, Αθήνα-Βόλος 2000, σ. 40, 46, 60.

6. Για την κατάταξη των δήμων στις διάφορες ζώνες, βλ., παράλληλα, Χρ. Βερναρδάκης, «Βουλευτικές Εκλογές 2007: Η κρίση του δικομματισμού και οι νέες κοινωνικές-εκλογικές

Είναι προφανές ότι για την παραπάνω κοινωνιολογική κατάτμηση λήφθηκε υπόψη και η διατήρηση μιας γεωγραφικής συνοχής⁷ (Χάρτης 15). Έτσι, π.χ. ο δήμος Αγ. Δημητρίου κατετάγη στις ΜΕΣΑΙΕΣ περιοχές και όχι στις ΧΑΜΗΛΕΣ όπου θα μπορούσε –έστω και οριακά– να συμπεριληφθεί. Επιπλέον, σημαντικό δίλημμα δημιούργησαν κάποιοι δήμοι των βορειοδυτικών προαστίων (όπως π.χ. η Νέα Φιλαδέλφεια ή η Ν. Ιωνία) που θα μπορούσαν εύκολα να τοποθετηθούν σε οποιαδήποτε ζώνη μεταξύ ΜΕΣΑΙΩΝ και ΧΑΜΗΛΩΝ περιοχών. Η λύση δόθηκε και πάλι με βάση τη γεωγραφική ομοιογένεια, αλλά ας σημειωθεί ότι και οποιαδήποτε άλλη κατάταξή τους δεν θα αναιρούσε τα επόμενα συμπεράσματα. Τέλος, ουσιαστικό πρόβλημα αποτέλεσαν κάποιες περιοχές με έντονη ανομοιογένεια στις ελεγχόμενες κοινωνιολογικές μεταβλητές (όπως π.χ. ο Άλιμος και το Ελληνικό). Εφόσον, όμως, ως μονάδα ανάλυσης επελέγη ο δήμος, η μόνη δυνατή αντιμετώπιση ήταν η κατάταξή τους με βάση τον Μ.Ο. (τη συνισταμένη) τους ως προς αυτές, όπως έγινε και με τον δήμο Αθηναίων.

Ως συνέπεια των παραπάνω, είναι λογικό οι τομές ανάμεσα στις τέσσερις ζώνες να μην είναι και τόσο ευδιάκριτες, ενώ μεγάλο είναι το περιθώριο του *οικολογικού σφάλματος* [ecological fallacy]. Παρόλα αυτά, η εντελώς διαφοροποιημένη εκλογική συμπεριφορά που παρουσιάζουν δικαιώνει την οριοθέτησή τους, ενώ είναι επικυρωτική της εικόνας που περιγράφηκε κατά την ανάλυση των εκλογικών χαρτών.

Πράγματι το ΚΚΕ παίρνει τα ισχυρότερα ποσοστά του στις ΜΕΣΑΙΕΣ και ΧΑΜΗΛΕΣ περιοχές, όπου και κινείται πάνω από τον Μ.Ο. του στο Λεκανοπέδιο, ακριβώς όπως και το ΠΑΣΟΚ, και μάλιστα με την ίδια διάταξη (Πίνακας 2). Την ακριβώς αντίστροφη εικόνα δίνει ο ΣΥΡΙΖΑ, η οποία εικόνα συμπίπτει με εκείνη της Ν.Δ. Πρέπει όμως να σημειωθεί ότι το ποσοστό του Συνασπισμού στις ΜΕΣΑΙΕΣ περιοχές είναι πολύ κοντά στον Μ.Ο. του, ενώ γενικότερα παρουσιάζει μια πολύ πιο ομοιογενή κατανομή στα 4 στρώματα. Παρεμπιπτό-

---

σημαχίες», *Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία*, 23/9/2007 και, του ίδιου, «Βουλευτικές Εκλογές 2007: το εκλογικό σώμα της Αριστεράς και οι εσωτερικές κοινωνικές του διαιρέσεις», *Η Αυγή*, 30/9/2007.

7. Η κοινωνιολογική κατάτμηση που επιχειρείται δεν απέχει πολύ από μια πολιτική-γεωγραφική κατάτμηση που θα γίνονταν με βάση τις εκλογικές τάσεις των διαφόρων ζωνών και τη διαχρονική εξέλιξή τους. Π.χ. η γεωγραφική διαίρεση της Β' Αθηνών σε δυτική ζώνη, βόρεια προάστια, νοτιοανατολικές περιοχές, παραλιακή ζώνη (βλ. Ηλ. Νικολακόπουλος - Ν. Μουτούσης, «Η διαφορά στη Β' Αθήνας κρίνει τον νικητή», *Τα Νέα*, 3/3/2004). Η μόνη ουσιαστική διαφορά εντοπίζεται στον διαχωρισμό της παραλιακής ζώνης, με τον Άλιμο και το Ελληνικό να κατατάσσονται στις ΜΕΣΑΙΕΣ περιοχές και το Π. Φάληρο και τη Γλυφάδα στις ΥΨΗΛΕΣ. Όμοια στις ΥΨΗΛΕΣ κατατάσσεται και η Ν. Σμύρνη.

ΠΙΝΑΚΑΣ 2

Στρωματοποιημένη ψήφος στο λεκανοπέδιο 2007

	Ν.Δ.	ΠΑΣΟΚ	ΚΚΕ	ΣΥΡΙΖΑ	ΛΑΟΣ
ΥΨΗΛΕΣ	42,37*	29,18	8,68	9,93*	4,90
ΑΘΗΝΑ	40,16*	29,96	10,52	9,27*	5,39*
ΜΕΣΑΙΕΣ	34,23	34,83*	12,54*	8,65	5,18*
ΧΑΜΗΛΕΣ	30,38	37,77*	14,97*	7,46	5,22*
ΣΥΝΟΛΟ	35,95	33,57	12,06	8,69	5,17

* = πάνω από τον Μ.Ο.

ντως, στην κοινωνιολογική κατάτμηση το πιο ομοιογενές κόμμα είναι ο ΛΑΟΣ (περισσότερο και από τη συρρικνωμένη του εκδοχή το 2004), με το ποσοστό του σε κάθε ζώνη να μην αποκλίνει από τον Μ.Ο. του περισσότερο από 0,3%.

Στη συνέχεια παρουσιάζεται η στρωματοποιημένη ψήφος των δύο κομμάτων καθ' όλη την περίοδο 1993-2007:

ΠΙΝΑΚΑΣ 3

Δύναμη ΚΚΕ 1993-2007 κατά κοινωνικό στρώμα-ζώνη

	1993	1996	2000	2004	2007
ΥΨΗΛΕΣ	4,23	5,11	5,11	5,92	8,68
ΑΘΗΝΑ	4,97	6,08	6,54	6,86	10,52
ΜΕΣΑΙΕΣ	6,77	8,27	8,05	8,75	12,54
ΧΑΜΗΛΕΣ	8,49	10,53	10,34	11,18	14,97
ΣΥΝΟΛΟ	6,38	7,84	7,83	8,42	12,06

ΠΑΣΟΚ

ΠΙΝΑΚΑΣ 4

Δύναμη ΣΥΝΑΣΠΙΣΜΟΥ 1993-2007 κατά κοινωνικό στρώμα-ζώνη

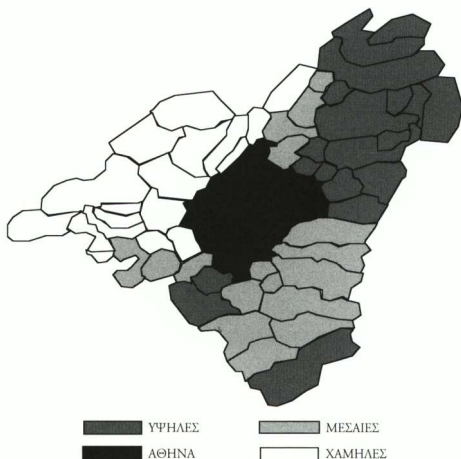
	1993	1996	2000	2004	2007
ΥΨΗΛΕΣ	5,47	8,67	5,44	6,24	9,93
ΑΘΗΝΑ	6,43	9,13	5,65	5,74	9,27
ΜΕΣΑΙΕΣ	5,17	8,35	5,20	5,27	8,65
ΧΑΜΗΛΕΣ	4,63	8,28	5,25	4,63	7,46
ΣΥΝΟΛΟ	5,41	8,58	5,36	5,39	8,69

Ν.Δ.

ΧΑΡΤΗΣ 15

Κοινωνιολογική κατάτμηση Λεκανοπεδίου (Υπερνομαρχίας Αθηνών-Πειραιώς)

Για το ΚΚΕ η διάταξη παραμένει σταθερή και είναι συνεχώς ίδια με αυτή που διατηρεί και το ΠΑΣΟΚ (Πίνακας 3). Αντίθετα, ο ΣΥΡΙΖΑ παρουσιάζει ίδια διάταξη με την πάγια της Ν.Δ. στις δύο τελευταίες εκλογικές αναμετρήσεις, ενώ, παλιότερα, η ισχυρότερη ζώνη του ήταν ο δήμος Αθηναίων (Πίνακας 4). Βέβαια, τα ισχυρά του ποσοστά στις ΥΨΗΛΕΣ περιοχές δεν είναι ομοιογενή και συνεχή. Ειδικότερα στους τέσσερις αμιγώς «υψηλούς» δήμους του Λεκανοπεδίου (Παπάγου, Εκάλη, Φιλοθέη, Π. Ψυχικό) το 2007 συγκέντρωσε συνολικά 8,46%, δηλαδή λιγότερο από τον Μ.Ο. του στην υπερνομαρχία. Το ίδιο συμβαίνει και για άλλες περιοχές με παραδοσιακά υψηλά ποσοστά της συντηρητικής παράταξης, όπως ο δήμος Κηφισιάς (8,29%). Αυτή είναι και η βασική διαφοροποίηση του ΣΥΡΙΖΑ από τη Ν.Δ., στην οποία οφείλεται και η μειωμένη τιμή του συντελεστή της μεταξύ τους συσχέτισης. Το γεγονός αυτό αποτελεί ανατροπή-φαινόμενο των τελευταίων ετών. Μαζί δε με την υποχώρηση του δήμου Αθηναίων στη 2η θέση ως ζώνης, σηματοδοτεί την ο-

ριστική αποκοπή του Συνασπισμού από τον εκλογικό ομφάλιο λώρο που τον συνέδεε με το παλιό ΚΚΕ εσωτερικού,⁸ ενώ δίνει και μια πιο συνεκτική εικόνα στην εκλογική γεωγραφία και στην κοινωνιολογία της ψήφου του.

Το πιο εντυπωσιακό πάντως στοιχείο για τον Συνασπισμό είναι η σταδιακή του υποχώρηση στις ΧΑΜΗΛΕΣ περιοχές της Δυτικής Αθήνας. Αυτή η μεταστροφή αναδεικνύεται έντονα με τη σύγκριση των εκλογικών χαρτών και των επιμέρους ποσοστών του κόμματος στις δύο απολύτως συγκρίσιμες καταγραφές του, το 1996 και το 2007 (Χάρτες 7 & 10 και Πίνακας 4). Με σχεδόν ισοδύναμα ποσοστά, τόσο πανελλαδικά (5,12% το 1996 και 5,04% το 2007) όσο και στην υπερνομαρχία (8,58% και 8,69% αντίστοιχα), είναι φανερό ότι το 1996 ο Συνασπισμός είχε πολύ μεγαλύτερη δύναμη στις δυτικές εργατικές-λαϊκές συνοικίες, παρά το γεγονός ότι, τότε, στον ίδιο χώρο, είχε να αντιμετωπίσει και τον έντονο ανταγωνισμό του ΔΗΚΚΙ.⁹ Φαίνεται, δηλαδή, πως ο Συνασπισμός του Ν. Κωνσταντόπουλου διατηρούσε πολύ μεγαλύτερη σχέση με την αριστερή εκλογική παράδοση σε σύγκριση με τον ΣΥΡΙΖΑ του Αλ. Αλαβάνου.

Χαρακτηριστικό αυτού είναι ότι την περίοδο 1996-2000 ο ισχυρότερος δήμος του Συνασπισμού ήταν η Καισαριανή (πρώτος δήμος κατά κανόνα και για το ΚΚΕ), δηλαδή η πιο ιστορική συνοικία της κομμουνιστικής Αριστεράς. Αντίθετα, το 2004-2007, στην πρώτη θέση έχει περάσει η Νέα Πεντέλη και στη δεύτερη η Νέα Σμύρνη, περιοχή με έντονη παράδοση της ανανεωτικής Αριστεράς, όπως αυτή εκφράστηκε σε όλη την περίοδο της Μεταπολίτευσης, κυρίως μέσα από τις δημοτικές εκλογές με τις πέντε συνεχόμενες θητείες του Χ. Μπεχλιβανίδη (1975-1994) και άλλες τρεις τώρα του Γ. Κουτελάκη (από το 1998). Η Καισαριανή, από την άλλη πλευρά, υποχώρησε στην τέταρτη θέση το 2004 και στη δέκατη το 2007. Γενικότερα, ενδεικτική για την κοινωνιολογική και πολιτική ερμηνεία της ψήφου είναι η σειρά των δήμων με βάση τη δύναμη κάθε κόμματος. Στην πρώτη 10άδα του ΣΥΡΙΖΑ σε αυτές τις εκλογές ανήκουν 8 δήμοι των ΥΨΗΛΩΝ περιοχών (συνολικά, στους 14 από

8. Το ΚΚΕ εσωτερικού, εκτός από τα υψηλά του ποσοστά στην Α' Αθηνών, είχε σημαντική παρουσία συνολικά και στους 4 αμιγώς «υψηλούς» δήμους-κοινότητες που προαναφέρθηκαν. Π.χ. στις εκλογές του 1985 είχε συγκεντρώσει 5,2% έναντι 3,67% στο σύνολο του Λεκανοπεδίου. Ο Συνασπισμός έχει πλέον υποχωρήσει αισθητά σε αυτές τις περιοχές και μόνο στο Π. Ψυχικό (9,17%) μπορούν να ανιχνευθούν έντονα υπολείμματα αυτής της παράδοσης.

9. Προκειμένου να καταδειχθεί αυτή η στροφή, δεν είναι απαραίτητη η στρωματοποιημένη μελέτη της ψήφου. Αρκεί μόνο η σύγκριση των ποσοστών του Συνασπισμού στη Β' Πειραιώς, την κατεξοχήν εργατική περιφέρεια της πρωτεύουσας: 7,33% το 1996 έναντι 6,41% το 2007.

τους 19 δήμους της ζώνης ο ΣΥΡΙΖΑ υπερεκπροσωπείται). Αντίθετα, οι 8 στους 10 ισχυρότερους δήμους του ΚΚΕ είναι από τη ζώνη των ΧΑΜΗΛΩΝ (από τους 18 δήμους της ζώνης, σε όλους πλην της Ν. Χαλκιδόνας, κινείται πάνω από τον Μ.Ο. του στην υπερνομαρχία).

3. ΠΡΟΦΙΛ ΨΗΦΟΦΟΡΩΝ-ΕΚΛΟΓΙΚΗ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑ

Πέρα όμως από τις όποιες διαφορές της εκλογικής βάσης των δύο κομμάτων σε επίπεδο γεωγραφικό (δυτικές συνοικίες, βόρεια προάστια), κοινωνιολογικό (εργατικά-λαϊκά στρώματα, μεσοαστικά στρώματα) και εξελικτικό (σταθερότητα, μεταβλητότητα), σημαντικές είναι και οι διαφορές που παρουσιάζουν τόσο στο δημογραφικό προφίλ όσο και στην εκλογική συμπεριφορά των ψηφοφόρων τους. Σ' αυτό το τελευταίο μέρος, θα χρησιμοποιηθούν τα στοιχεία του exit poll. Έμφαση θα δοθεί στο δείγμα του Λεκανοπεδίου (3.730 ερωτηθέντες), ενώ θα εφαρμοστεί πάλι η κατάτμηση στις 4 κοινωνιολογικές ζώνες που παρουσιάστηκε προηγουμένως.

Ως προς την ηλικία και τη μόρφωση, η διαφοροποίηση της ψήφου για τα δύο κόμματα δεν φαίνεται να παρουσιάζει ιδιαίτερες μεταβολές σε σχέση με το σύνολο της επικράτειας. Πράγματι, ο ΣΥΡΙΖΑ υπερεκπροσωπείται στους ψηφοφόρους τριτοβάθμιας εκπαίδευσης (12,2%), ενώ το ΚΚΕ στην πρωτοβάθμια (14,1%) και στη δευτεροβάθμια (13,5%), εικόνα που διατηρείται αναλλοίωτη και στις 4 ζώνες. Επίσης, ο Συνασπισμός συγκεντρώνει τη δύναμή του στους ψηφοφόρους κάτω των 55 ετών, παίρνοντας πάνω από 10% σε κάθε ηλικιακή ομάδα (18-24, 25-34, 35-44, 45-54). Για το Κομμουνιστικό Κόμμα η κατανομή είναι πιο περίπλοκη καθώς παρουσιάζει στις ίδιες ομάδες ποσοστά γύρω στο 14%, με εξαίρεση την ανασφαλή μεταφοιτητική ηλικία της αναζήτησης εργασίας (25-34), όπου υποεκπροσωπείται (10,2%). Παράλληλα, εντυπωσιακή είναι η άνοδος του στις μεγάλες ηλικίες (45-54, 55-64, 65+) των ΧΑΜΗΛΩΝ περιοχών, με δύναμη σταθερά ανώτερη του 16,5% και εις βάρος της ομάδας 35-44.

Επιπλέον, επουσιώδεις είναι οι διαφορές Λεκανοπεδίου-επικράτειας σε ό,τι αφορά στην ιδεολογική εγγύτητα («πόσο κοντά αισθάνεστε στο κόμμα που ψηφίσατε;») και στον χρόνο απόφασης της ψήφου. Συγκεκριμένα, και για τα δύο κόμματα, μόνο τα 2/3 των ψηφοφόρων τους στο Λεκανοπέδιο δήλωσαν πως αισθάνονται «κοντά» ή «πολύ κοντά» τους (66% για το ΚΚΕ και 64,6% για το ΣΥΡΙΖΑ), ποσοστά σχεδόν ισοδύναμα με τα πανελλήνια. Είναι όμως εν-

διαφέρουν ότι για το ΚΚΕ η εγγύτητα μειώνεται πολύ στις ΥΨΗΛΕΣ περιοχές (53,7%, όταν στις υπόλοιπες κινείται μεταξύ 66,5% και 70%), ενώ για τον Συνασπισμό αυξάνεται έντονα στις ΧΑΜΗΛΕΣ (74,7% έναντι 60-68% στις υπόλοιπες). Ως προς τον χρόνο απόφασης της ψήφου, το 75,6% των ψηφοφόρων του ΚΚΕ στην υπερνομαρχία (και το 75,2% πανελληνίως) είχαν αποφασίσει να το ψηφίσουν πριν από την προκήρυξη των εκλογών⁹ το ποσοστό αυτό πέφτει και πάλι στη ζώνη των ΥΨΗΛΩΝ περιοχών σε 63%, ενώ για τις υπόλοιπες κυμαίνεται από 77% έως 81%. Αντίθετα, για τον ΣΥΡΙΖΑ το αντίστοιχο ποσοστό περιορίζεται στο 51,6% (53,9% στην Επικράτεια) και μόνο στις ΥΨΗΛΕΣ αυξάνεται σημαντικά (63,9%).

Η ουσιαστικότερη αλλά και βασική διαφορά μεταξύ του Λεκανοπεδίου και του συνόλου της χώρας εντοπίζεται στις μετακινήσεις των ψηφοφόρων. Άλλωστε στην υπερνομαρχία Αθηνών-Πειραιώς καταγράφηκε και η μεγαλύτερη πτώση του δικομματισμού. Πράγματι, οι απώλειες της Ν.Δ. προς το ΚΚΕ και τον ΣΥΡΙΖΑ διπλασιάζονται σε σχέση με το σύνολο της χώρας, ενώ είναι πολύ πιο έντονες και για το ΠΑΣΟΚ. Το κρίσιμο στοιχείο εδώ είναι ότι, ενώ πανελληνίως οι διαρροές της Ν.Δ. ωφελούν ελαφρώς περισσότερο το ΚΚΕ και του ΠΑΣΟΚ τον ΣΥΡΙΖΑ, η εικόνα αυτή είναι πιο έντονη στις ΧΑΜΗΛΕΣ περιοχές του Λεκανοπεδίου και αντιστρέφεται πλήρως στις ΥΨΗΛΕΣ¹⁰ (τα ποσοστά είναι απλώς ενδεικτικά και ενέχουν μεγάλο περιθώριο σφάλματος λόγω του περιορισμού του δείγματος). Φαίνεται, δηλαδή, ότι το ΚΚΕ αντλεί από τη «σκληρή» βάση των δύο μεγάλων κομμάτων, εκεί που αυτά αγγίζουν το κάτω όριό τους, ενώ ο ΣΥΡΙΖΑ απορροφά από το «πλεόνασμά» τους (Σχήμα 1).

Από τις προηγούμενες ενδείξεις της εκλογικής συμπεριφοράς και τη σύνθεσή τους προκύπτει μια σειρά σημαντικών συμπερασμάτων. Καταρχάς, για το ΚΚΕ το ποσοστό απόφασης ψήφου πριν από την προκήρυξη των εκλογών –σύμφωνα με την εκ των υστέρων δήλωση των ψηφοφόρων στο exit poll– μαρτυρεί την υψηλή του συσπείρωση. Δείχνει, δηλαδή, ότι στα τέλη του καλοκαιριού το Κομμουνιστικό Κόμμα είχε ήδη διασφαλίσει το ποσοστό του 2004 και μπήκε στην προεκλογική περίοδο για να διεκδικήσει την όποια περαιτέρω άνοδό του. Αν ληφθεί δε υπόψη το χαμηλότερο ποσοστό εγγύτητας, φαίνεται ότι τουλάχιστον ένας στους 10 ψηφοφόρους του είχε αποφα-

10. Στις ΥΨΗΛΕΣ περιοχές των βορειοανατολικών προαστίων, στα νοτιοανατολικά και στον δήμο Αθηναίων παρατηρείται και η μεγάλη πτώση του ΠΑΣΟΚ. Γενικά, στο σύνολο της ανατολικής ζώνης του Λεκανοπεδίου το ΠΑΣΟΚ έχασε πάνω από το 1/7 της δύναμής του σε σχέση με το 2004.

ΣΧΗΜΑ 1

Μετακινήσεις ψηφοφόρων 2004-2007*

* τα ποσοστά είναι υπολογισμένα επί της δύναμης των κομμάτων το 2004.

οίσει από νωρίς να το στηρίξει, χωρίς να εκφράζεται απόλυτα από αυτό. Όλα τα παραπάνω παραπέμπουν στην εικόνα ενός κόμματος που το περιεχόμενο του πολιτικού του λόγου δεν έχει μεγάλη διεισδυτικότητα, αλλά που η έντασή του εκτιμάται από μια ευρύτερη μάζα του εκλογικού σώματος και γι' αυτό μεταφράζεται σε ψήφο, έστω και ως ένδειξη διαμαρτυρίας.

Στον αντίποδα, ο ΣΥΡΙΖΑ παρουσιάζει μια ψήφο που αποφασίστηκε με μεγάλη καθυστέρηση (29,2% την τελευταία εβδομάδα στο Λεκανοπέδιο και 30,2% πανελλαδικά), γι' αυτό και δεν ήταν προβλέψιμη μέχρι την τελευταία στιγμή. Ο υψηλότερος όμως δείκτης εγγύτητας μαρτυρεί μια πιο εύληπτη πολιτική παρέμβαση που επεκτείνεται ως επιρροή πολύ πέραν του στενού εκλογικού του χώρου, αλλά γι' αυτό λιγότερο έντονη και διακριτή ώστε να έχει το ανάλογο εκλογικό αντίκρισμα. Εξάλλου, τόσο ο λόγος όσο και η βάση του Συνασπισμού φαίνεται να διατηρεί στενές συγγένειες με το ΠΑΣΟΚ. Γι' αυτό και στις «πασοκογενείς» ΧΑΜΗΛΕΣ περιοχές –όπου ο ΣΥΡΙΖΑ ήταν ο κυρίως ωφελημένος των διαρροών του κινήματος– ο δείκτης εγγύτητας εμφανίζεται σαφώς αυξημένος, αλλά ταυτόχρονα και η απόφαση ψήφου καθυστερεί περισσότερο λόγω της μεγάλης αμφιταλάντευσης μεταξύ των δύο επιλογών.

4. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Όπως φάνηκε από την παράθεση και την επεξεργασία των δεδομένων, στις εκλογές του 2007 τα δύο κόμματα κινήθηκαν σε δύο τελείως διαφορετικές και αντίρροπα συμπεριφερόμενες ομάδες της «εκλογικής αγοράς», γεγονός που έχει περιορίσει πολύ τον μεταξύ τους εκλογικό ανταγωνισμό. Από τη μία, το ΚΚΕ, με έντονη διμέτωπη κριτική απέναντι στα δύο μεγάλα κόμματα και αρνούμενο κάθε πολιτική λύση στο πλαίσιο του δικομματισμού, άρθρωσε έναν πιο στενό πολιτικό λόγο, με σαφείς ταξικές αναφορές και ως εκ τούτου, με πεπερασμένη απήχηση. Παρόλα αυτά, οι αποστάσεις που πήρε από το δίπολο Ν.Δ.-ΠΑΣΟΚ έδρασαν προσθετικά στην εκλογική του δύναμη, κάνοντας ένα σημαντικό μέρος του πληθυσμού να το επιλέξει ως ψήφο αντίδρασης-απόρριψης του συστήματος, χωρίς όμως ταυτόχρονα να θίγεται η παραδοσιακή κοινωνική διαστρωμάτωση των ποσοστών του και με την εκλογική του βάση να παραμένει έντονα κοινωνιολογικά προσδιορισμένη. Φαίνεται, δηλαδή, πως ο ψηφοφόρος του ΚΚΕ εξακολουθεί σε γενικές γραμμές να «σκέφτεται πολιτικά σύμφωνα με αυτό που είναι κοινωνικά»,¹¹ κατά το περίφημο απόφθεγμα του P. Lazarsfeld.

Πράγματι, η δύναμη του Κομμουνιστικού Κόμματος συνεχίζει να εντοπίζεται κυρίως στις εργατικές-λαϊκές συνοικίες (όπου έχει καταφέρει να ανακάμψει ύστερα από την πτώση στην οποία οδήγησε η διάσπαση του 1991) και να μειώνεται στις μεσοαστικές και μεγαλοαστικές περιοχές. Η διαχρονική σταθερότητα της κατανομής αυτής δεν αφήνει –εκ πρώτης όψεως τουλάχιστον– περιθώρια για μεγάλες εκπλήξεις στο άμεσο μέλλον, είτε αρνητικές είτε θετικές. Αυτό άλλωστε δείχνει η εν γένει συμπεριφορά του εκλογικού σώματος της δυτικής Αθήνας, που αποτελεί παραδοσιακά και το σταθερό προπύργιο του.

Από την άλλη πλευρά, στον ΣΥΡΙΖΑ η παραδοσιακή αριστερή ρητορική δεν φάνηκε να αποδίδει εκλογικά. Η σταδιακή όμως εγκατάλειψη φορτισμένων συμβολισμών του παρελθόντος και η συμπερίληψη όλο και περισσότερων αναφορών σε γενικά κοινωνικά αιτήματα («η γενιά των 700 ευρώ», δημόσια-δωρεάν παιδεία) ή σε μεταϋλιστικές αξίες (προστασία του περιβάλλοντος, ευαισθησία απέναντι στις μειονότητες κ.λπ.) του εξασφάλισε μια διαταξική απήχηση και τον βοήθησε να απευθυνθεί σε ένα ευρύτερο ακροατήριο. Έτσι, ο Συνασπισμός κατάφερε να ανανεώσει την εκλογική του βάση, ενσωματώνοντας σε αυτή και μάζες που, αν και είχαν μικρή σχέση με την αριστερή παράδοση,

11. Βλ. P. Lazarsfeld - B. Berelson - H. Gaudet, *The People's Choice. How the voter makes up his mind in a presidential campaign*, Columbia University Press, Νέα Υόρκη 1944, σ. 27.

τον επέλεξαν θετικά σαν κριτική απάντηση στον δικομματισμό, χωρίς δηλαδή να αμφισβητούν το ίδιο το σύστημα, αλλά τη συγκεκριμένη μορφή του.

Έτσι ερμηνεύεται η αυξημένη επιρροή του στα βόρεια προάστια και στα πιο δυναμικά (από την πλευρά της κοινωνικής ανέλιξης) στρώματα, με το λιγότερο έντονο ιδεολογικό στίγμα. Μάλιστα, η αύξηση αυτή συμπίπτει εν μέρει με την εσωτερική μετακίνηση πληθυσμού στο Λεκανοπέδιο μετά το 2000. Στο βαθμό που η τελευταία σχέση είναι αιτιακή, επιτρέπεται η υπόθεση ότι οι καινούργιοι ψηφοφόροι του ΣΥΡΙΖΑ είναι τμήμα των –πρόσκαιρα έστω– κερδισμένων του εκουγχρονισμού.¹² Υπ’ αυτή την έννοια, ο Συνασπισμός απεικονίζεται σαν η *αριστερή εκδοχή του μεσαίου χώρου* και αναδεικνύεται στον καταλύτη μιας ριζικής αλλαγής του συνολικού χάρτη της Αριστεράς. Είναι χαρακτηριστικό ότι στις τελευταίες εκλογές το αθροιστικό ποσοστό ΚΚΕ και ΣΥΡΙΖΑ ήταν ελαφρώς ισχυρότερο στη Β’ Αθηνών σε σχέση με τη Β’ Πειραιώς (21,05% έναντι 20,97% αντίστοιχα), γεγονός που συνιστά άλλη μια ανατροπή πάγιων συσχετισμών.¹³

Τα νέα στρώματα που εγκολπώνεται ο Συνασπισμός επιδεικνύουν παραδοσιακά μια έντονη εκλογική ρευστότητα. Πράγμα που σημαίνει ότι σε περιόδους κρίσης του δικομματισμού θα είναι και ο κυρίως ωφελημένος, όπως έχει ήδη καταγραφεί δημοσκοπικά τους τελευταίους μήνες λόγω και της πολιτικής συγκυρίας (εσωκομματική κρίση ΠΑΣΟΚ, υπόθεση Ζαχόπουλου, εκλογή Τσίπρα). Η ρευστότητα όμως αυτή παραμένει άγνωστο πώς θα λειτουργήσει, πώς θα εξελιχθεί και κυρίως πώς θα αποτυπωθεί στην επόμενη κάλπη. Αυτός ο παράγοντας προσδιορίζει και το κρίσιμο στοίχημα για τον Συνασπισμό, ενώ σε αυτή τη φάση καθιστά εξαιρετικά επισφαλή, αν όχι απαγορευτική, κάθε πρόβλεψη για το μέλλον.

12. Παρόμοια εικόνα επέκτασης δίνει άλλωστε ο Συνασπισμός και στις περιοχές του νέου οικισμού της Αττικής και, κυρίως, στους δήμους των Μεσογείων. Παρόλα αυτά, στις ίδιες περιοχές πολύ πιο εντυπωσιακή είναι τα τελευταία χρόνια η άνοδος του ΚΚΕ, καθώς η μετακίνηση προς αυτά τα νέα προάστια, λόγω της γενικότερης ανοικοδόμησής τους, δεν έχει μόνον οικιστικό αλλά και επαγγελματικό χαρακτήρα.

13. Για την Αριστερά, όπως και να μετρηθεί το συνολικό ποσοστό της, η Β’ Πειραιώς με το λαϊκό-εργατικό πληθυσμό αποτελούσε σταθερά μετά τον πόλεμο την ισχυρότερη από τις πέντε αμιγώς αστικές περιφέρειες της χώρας (τις 4 της Αττικής και την Α’ Θεσσαλονίκης). Η παράδοση αυτή κατ’ εξαίρεση δεν ίσχυσε στις τελευταίες εκλογές και σε εκείνες του Νοεμβρίου 1989 (17,64% στη Β’ Πειραιώς, 17,68% στη Β’ Αθηνών). Μόνο που τότε προέκυψε ως αποτέλεσμα της πτώσης του Ενιαίου Συνασπισμού στη δυτική Αθήνα (λόγω των γεγονότων εκείνου του καλοκαιριού, της «συγκυβέρνησης» Τζαννετάκη κ.λπ.), ενώ τώρα προήλθε από την άνοδο του ΣΥΡΙΖΑ στα βόρεια προάστια.